

РОМИТЕ НА БАЛКАНИТЕ ПО ВРЕМЕ НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Марияна Фъркова¹

Текстът представя една картина от ромското присъствие по нашите земи по времето на османското владичество през периода XIV–XIX в. Използвани са автентични свидетелства, както и текстове на редица изследователи на ромите за това драматично време. Разгледан е начинът им на живот (традиционните им занимания и умения), военната им ангажираност като част от империята, наложената им данъчна система, отношението им към религията. Проследено е специфичното „вписване“ на ромите в институциите на Османската империя, обособеността в паралелни общности, изолирани от „другите“, както и отношението на околните към тях. През дългите векове на своя живот на Балканите, както и в рамките на Османската империя, ромите успяват да запазят своя специфичен бит, занаяти и култура, което показва силата на ромската издръжливост.

Ключови думи: история на ромите, Османска империя, начин на живот, религиозност, занятия, данъчно облагане

Циганите или ромите! Тази загадъчна общност има сякаш магическата способност да оцелява във времето. В продължение на столетия ромското население, обособило се по „кръстопътищата на историята“ (по израза на френския учен Жан-Пиер Лиежоа), успява да се съхрани въпреки стотиците нормативни актове в Западна и Централна Европа, насочени към унищожението им, въпреки периодичните усилия за асимилация и изключване на тези хора от значими сфери на обществения живот, включително и в рамките на мощната Османска империя. Те не се претопяват сред мюсюлманския милет и през най-трудните периоди от съществуването на нейните поданици.

Според някои ромски интелектуалци една от тайните на оцеляването на ромите през вековете се корени в способността им за съжителство с други народи и нации, без претенции за своя държава, която би ограничила чувството им за свобода (М. Кортиаде, С. Савчев, Й. Нунев, В. Чапразов). Те притежават дарбата да се адаптират към другите, да научат техния език, да усвоят основните кодове на културата им, но едновременно с това и да запазват своите древни обичаи и традиции, да отстояват своята уникалност и автентичност. Неслучайно турският историк и пътешественик Евлия Челеби, живял през XVII в., пише за тях: „Румелийските цигани празнували заедно с неверниците злощастния празник на червените яйца, заедно с мюсюлманите – празника на жертвоприношението, а заедно с евреите – празника на тръстиката, без да приемат нито едно от вероизповеданията. Поради това при тяхното погребение нашите имами не четат молитви, а при Кривата порта има дадено едно отделно място за гробище на циганите“ (Евлия Челеби, 1972: 111).

¹ **Марияна Фъркова** – Институт за изследване на обществата и знанието при БАН. Адрес за контакти: marnifark@abv.bg

Издръжливостта на ромите, които отстояват своята специфична идентичност, в голяма степен се наблюдава в Османската империя. Нашествието на османските турци, довело до рухването на мощната Византийска империя и на множество балкански държави, е едно от най-трагичните събития на Балканиите. Така още към края на XIV и началото на XV в. настанва коренна промяна в положението на полуострова. Българи, сърби, албанци, гърци, власи и молдовци, въпреки съпротивата си, са принудени да предадат независимите си княжества и да се подчинят на поробителя – къде насилствено, къде доброволно. В продължение на векове културно-религиозната, социално-икономическата автономия на „протомилетите“, еволюирали от немюсюлмани (зимми) към милети, съхранява и мобилизира различните народности и етнически групи в рамките на империята – българи, гърци, сърби, власи, цигани, албанци и т.н.

Що се отнася до ромите преди контактите им с турците, те най-вероятно са живеели на тази територия и в предишните векове, но за жалост липсват каквито и да било категорични свидетелства за присъствието им преди XIV в. в земите на българи, сърби и хървати. Съществуват единствено данни, че преселението им от Азия към Европа е започнало през периода V–VI в. и е продължило навярно през следващите столетия, а становището, че далечна Индия е истинската им прародина, вече се е наложило.

Редица изследователи на ромите по време на Османската империя в балканските земи (А. Стояновски, О. Зироевич, Мюич, Кроу, Фрейзър, Марушиакова и Попов) са категорични обаче, че масовото им заселване на наша територия може спокойно да се отнесе към периода XII–XIV в. Не са изключени и известни преселения на „атцингани“ в Тракия още от началото на IX в. (Зиројевић, 1976; Стојановски, 1974). Според Дейвид Кроу по всяка вероятност първите по-активни миграции на роми в българските земи стават в периода на византийско управление през XI–XII в. (Crowe, 1994).

Но каквито и да са хипотезите на учените за най-ранните ромски заселвания из нашите земи, едно е сигурно – че с идването на османските турци броят им на Балканиите нараства. Тяхното засилено присъствие се забелязва още с навлизането на османската армия в земите на полуострова през XIV в. Специфичното „вписване“ на ромите в институциите на Османската империя ги съхранява като обособени по етнически признак микрогрупи, разделени по родствено, професионален и религиозен признак в паралелни общности, затворени и изолирани от „другите“ – роми и не-роми, въпреки постоянните им контакти.

СОЦИАЛНА УРЕДБА НА ЖИВОТА НА РОМИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Известната българска османистка Светлана Иванова отбелязва, че ромите, наричани „къпти“, „къптиян“ (мн. ч.), по-рядко – „ченгяне“, „ченгянегян“ (мн. ч.), като „специфична етническа общност стриктно се разграничават в османските документи както от християните и мюсюлманите, така и от останалите номадстващи групи“. „Изглежда – твърди Светлана Иванова, – етническата характеристика при ромите има определяща роля за сепарирането им, докато нито религиозната им принадлежност, нито начинът на живот и сто-